

בענין ציווי הבעל לכתוב את הגט¹

שנינו בברייתא (גיטין עב.), "כתב סופר לשמה וחתמו עדים לשמה, אע"פ שכתבוהו וחתמוהו ונתנוהו לו ונתנו לה, הרי הגט בטל עד שישמעו קולו שיאמר לסופר כתוב ולעדים חתמו."² כלומר, לא סגי שיכתוב הסופר את הגט מעצמו לשם הבעל והאשה, אלא מדאורייתא בעינן שיכתוב הגט דוקא ע"פ ציווי הבעל. במאמר זה נבאר את שיטות המפרשים במקורו של דין זה, ונדון בהסבר הסוגיות לפי כל השיטות, ובדין ציווי הבעל בשאר שטרות.³

¹ תודתי ניתנה לשמואל היין, שלמד אתי את הסוגיא ותרום תרומה חשובה לליבון הדברים.

² וכעין זה איתא גם במש' (עא:).

³ במאמר הזה נעסוק בעיקר בענין כתיבת הגט ולא חתימתו, כשיטת ר' אלעזר שעדי מסירה כרתי, ו"וכתב" דקרא היינו כתיבה. וכל מה שנאמר בענין כתיבה לשיטת ר"א יהא שייך לחתימה לדעת ר' מאיר, הסובר שעדי חתימה כרתי ו"וכתב" היינו חתימה, ויהא שייך לכתיבה וחתימה לדעת ר' יהודה שמפרש "וכתב" ככתיבה וחתימה (עי' גמ' ד.).

ובענין ציווי הבעל בחתימה לפי ר"א, אע"פ שסבר שלא בעינן חתימה כלל, לשיטת הרי"ף (דף פו) ודעימיה יכול לגרש בעדי חתימה בלי עדי מסירה, ויש מפרשים שבמקרה זה בעינן חתימה שכשרה לשיטת ר"מ. ואף כשמגרש בעדי מסירה, אם מחתים עדים י"ל שבעינן שיחתמו באופן שכשר גם לר"מ, מדין מזויף מתוכו (גיטין ד.), ואכמ"ל בזה (ועי' בראשונים בדף ד. ובדף פו). ועוד יש להצריך ציווי הבעל לעדים ע"פ סברת הגר"ח (הל' אישות ג:יח) שבעינן ציווי הבעל לחתימת כל שטרות מדין דעת המתחייב (עי' גמ' ב"ב קעא:).

א. שיטות הראשונים

נחלקו הראשונים בטעם שבעינין ציווי הבעל לסופר לכתוב את הגט, האם הוא משום שבעינין כתיבת הבעל בעצמו או שלוחו, או משום שבעינין ציווי הבעל כדי להחשיב את הכתיבה ככתיבה לשמה. בתוס' (כב: ד"ה והא) הקשו על הכשר חרש שוטה וקטן לכתיבת הגט, "וא"ת ואכתי הא לאו בני שליחות ניהו מאי מהני גדול עומד על גביו, וי"ל דלא בעינין שליחות בכתיבה, ד'וכתב' לאו אבעל קאי אלא אסופר, והא דאמרינן לקמן (עא:): צריך שיאמר לסופר כתוב ולעדים חתומו, לאו משום שליחות, אלא משום דכשלא צוה הבעל לא חשיב לשמה אלא חשוב סתמא ופסול, דאשה לאו לגירושינן קיימא כדאמרינן בריש זבחים (דף ב:): ... ועוד אומר רבינו יצחק דמצינן למימר דסוגיא זו אליבא דר"מ, וס"ד דלר"מ נמי בעינן כתיבה לשמה מדרבנן דגזרי' כתיבה אטו חתימה, אבל לר' אלעזר דבעי כתיבה מדאורייתא לשמה לא מהני בשוטה גדול עומד על גביו ... וה"ה דחרש שוטה וקטן דפסולין אי בעינין שליחות." ואז בתחילה סברו תוס' ש"וכתב" אבעל קאי ובעינין שיכתוב הוא או שיצוה לסופר לכתוב בתור שלוחו, ומכח קושייתם מכתבת חש"ו הסיקו ש"וכתב" אסופר קאי ולא בעינין שליחות, וצריכים ציווי הבעל משום לשמה. ור"י תירץ הקושיא מכתבת חש"ו שסוגיין אליבא דר"מ דמפרש "וכתב" כחתימה ולא כתיבה, ולכן שוב נסתפק שאולי בעינין שליחות

ובעינין ציווי הבעל בכתיבה לפי ר"מ, ודאי כשר אם נכתב שלא ע"פ ציווי הבעל (גיטין כג. - אפילו מצאו באשפה), ובמקום שצוה הבעל לכתוב יש לעיין האם בעינין שיתקיים ציווי. ועי' להלן חלק ו ובהערה 39.

ולפי כל זה, אפשר להעמיד הברייתא הזאת (וכך המש' לעיל עא:), שמקפדת גם על כתיבה וגם על חתימה, או כר' יהודה, או כר"א ובמגרש בעדי חתימה לחוד או בעדי מסירה וגם עדי חתימה (וא"כ יש לדון האם ציווי לחתום מעכב מדאורייתא, או שלשון "בטל" לאו דוקא לענין החתימה), או כר"מ ושאני היכא דצוה לכתוב. ועי' פני יהושע (על המש' עא:), שדן בכל זה באריכות.

ו"וכתב" אבעל קאי. וברא"ש שם מבואר שהר"י סבר בתורת ודאי שבענין שליחות לכתוב הגט, וכך פירש הר"י בתוס' לעיל (ט: ד"ה אע"פ).

ומצינו שנחלקו עוד ראשונים במחלוקת זו. הרמב"ן ורשב"א ושיטות קדמונים⁴ ורבינו קרשקש ור"ן (כג., כד:) פירשו כדעה הראשונה בתוס', שציווי הבעל משום לשמה. והטור והמחבר (ריש סימן קכ) פסקו שבענין שיכתוב הבעל או שלוחו.⁵

והנמוקי יוסף (ב"ב קסח. ד"ה וכתב ונתן) פירש הפסוק בדרך שלישי: "וכתב ונתן - משמע שהבעל הנותנו הוא מכתבו, שפורע שכרו."⁶ ומשמע כעין דרך הר"י, ש"וכתב" מיירי אבעל ולכן צריך שדוקא הבעל יגרום שהסופר יכתוב, ולא שיכתוב הסופר מעצמו או משום שנשכר ע"י האשה. אלא שבניגוד להר"י, שפירש "וכתב" ככתיבה ממש ולכן הצריך שליחות גמורה לכתובה, הנמו"י פירש כוונת הפסוק שיהא הבעל מכתוב את הגט, כלומר שהוא יסדר ויגרום לכתוב הגט. ונפקא מינה בין זה לשיטת הר"י לגבי ספר חרש שוטה וקטן וכדומה, שאין להם חלות שליחות אבל ודאי שאם הבעל צוה להם לכתוב אז הבעל הוא המכתוב את הגט. ולפי זה, לנמו"י לא קשה קושיית התוס' בגיטין (כב:).

והרמב"ם לא ביאר בהדיא את שיטתו בזה, ונחלקו האחרונים בדעתו האם ציווי הבעל משום שליחות⁷ או משום לשמה.⁸ ומצד אחד, קשה

⁴ נדפס גם ע"י מוסד הרב קוק בריטב"א למס' גיטין בשם "חידושים מכתב-יד".

⁵ וכך משמע גם מדברי הרמ"ה ביד רמה ב"ב קסח., שפירש "וכתב ונתן" שעל הבעל מוטל לכתוב את הגט, ומדבריו המובאים בטור ריש סי' קכג, ע"ש. וע"ע "חידושי הרמ"ה ושיטות קדמונים" בליקוטי חידושי הרמ"ה דף כב:, ובהערה ב שם.

⁶ העירני למקור זה הרב משה סמילוביץ במאמרו "בענין כתיבת הגט לשם הבעל" (בית יצחק כז).

⁷ ע"י מהרש"ך ומחנה אפרים על הרמב"ם הל' גירושין (ג:טו).

לומר להרמב"ם שציווי הבעל מדין לשמה. שהרי הזכיר את הדין של ציווי הבעל בפרק ב' של הל' גירושין (הלכה ה), "וצריך שיאמר הבעל עצמו לסופר כתוב ולעדים חתומו ... אבל אם אמרו הם לסופר וכתב ולעדים וחתמו, אע"פ שחזרו ונתנוהו לבעל וחזר ונתן גט זה לאשתו בפני עדים הרי זה גט בטל, שהרי כתבו מי שלא אמר לו הבעל לכתבו." והנה לא ביאר הרמב"ם דיני לשמה עד פרק ג', ואז בודאי משמע שדין זה של ציווי הבעל אינו מסתעף מדין לשמה. וגם מלשון הרמב"ם כאן בהסבר הפסול, "שהרי כתבו מי שלא אמר לו הבעל לכתבו," משמע שאין הפסול משום חסרון לשמה אלא מעצם זה שנכתב שלא בציווי הבעל.⁸ וגם שהרמב"ם (זכיה ומתנה ד:י) משמע שבעיני ציווי הבעל גם לכתיבת שטר מתנה (עי' להלן חלק ו), וא"כ מוכח שאינו מדין לשמה, שהרי שטר מתנה לא בעי לשמה.

וא"כ היה נראה לומר להרמב"ם שציווי הבעל מדין שליחות. וכך משמע קצת מהדמיון בין כתיבת הגט לנתינת הגט בדברי הרמב"ם ריש פ"ב, "זה שנ' בתורה וכתב לה ספר כריתות ונתן בידה, אחד הכותב בידו או שאמר לאחר לכתוב לו, ואחד הנותן בידו או שאמר לאחר ליתן לה, לא נאמר וכתב אלא להודיע שאין מתגרשת אלא בכתב, ונתן שלא תקח מעצמה." ויש לדייק שכמו שנתינה בעי עשיית הבעל או שלוחו, כך כתיבה. וכך דייק הנתיבות (רמד ג) מדברים אלו של הרמב"ם, וכך משמע מהמיוחס למגיד משנה על אתר. אלא שלפי זה ק"ק לשון הרמב"ם שהבאנו, "שהרי כתבו מי שלא אמר לו הבעל לכתבו," שלא הזכיר לשון שליחות כלל אלא רק אמירת הבעל לכתבו. ויותר קשה מדברי הרמב"ם לקמן (ג:טו-טז), שפסולים חש"ו וגוי לכתיבת הגט משום שאין כותבים לשמה, והרי היה לו לפוסלם בפשיטות

⁸ עי' גר"ח הל' אישות (ג:יח), אור שמח הל' גירושין (ג:טו). וע"ע גרנ"ט גיטין (כג.).

⁹ ובפרט לפי מה שנבאר לקמן (חלק ב), שמפשות הש"ס משמע שזה מדין שליחות, קשה לומר שהרמב"ם יסבור שאינן אלא מדין לשמה, שהוא נגד פשטות הש"ס, ולא יראה צורך להעיר על חידוש זה אף במקום אחד ואדרבא יסתום לשונו בדרך שמשמע שאינו קשור לדין לשמה.

משום שלא בני שליחות ניהו. ואפשר לדחות שחד מתרי טעמי נקט, אבל מ"מ, פשטות הרמב"ם מורה שאין ציווי הבעל מדין שליחות. וא"כ נראה שאפשר לפרש לשון הרמב"ם כפשוטו, שבעינין כתיבת מי שאמר לו הבעל לכתבו, וכשיטת הנמו"י, שדרשינן "וכתב" שיהא הבעל מכותיב את הגט.¹⁰ ולפי זה ניחא כל הקושיות שבלשון הרמב"ם.¹¹

ועדיין צ"ע, שהרמב"ם בריש הל' גירושין מנה עשרה דברים שצריך בגט מדאורייתא, ולא מנה דין ציווי הבעל. ואת"ל שציווי הבעל מדין לשמה ניחא, שהרי מנה כבר דין לשמה, אבל את"ל שזה דין עצמאי שיהא הבעל כותב (או מכותיב) את הגט, קשה למה לא מנה אותו בתוך הרשימה הזאת. ונחזור לזה לקמן בחלק ו.

¹⁰ וכך כתב הרב משה סמילוביץ (בית יצחק כז), ע"ש.

¹¹ והיה נראה להוכיח שצריך שליחות על כתיבת הגט משיטת הרמב"ם (ג: טו-טז) שעבד פסול לכתוב את הגט משום שאינו בתורת גיטין וקידושין, ומשמע שכוונתו לומר שאינו בר שליחות, וכמו שהסבירו הרמב"ן ועוד ראשונים (כג). שעבד כשר למ"ד ציווי הבעל מטעם לשמה ופסול למאן דבעי שליחות. אבל באמת אין זה מדויק בלשון הרמב"ם, שהרי כתב, "והעבד אינו בתורת גיטין וקידושין לפיכך הוא פסול כגוי לכל דבריו", כלומר שפסול עבד שזה הפסול גוי, ובענין גוי הסביר הרמב"ם שפסול משום ש"על דעת עצמו הוא כותב" (ע"פ הגמ' כג). ומשמע שהואיל ועבד אינו בתורת גיטין וקידושין, אומרים שלדעתיה דנפשיה כותב כמו גוי. [וכן כתב בספר קובץ על הרמב"ם שם, וע"ע בלחם משנה שם.] וניחא ע"פ חידוש הגר"ח (הל' תפילין א: טו), שהסביר שענין "לדעתיה דנפשיה עבד" אינו אומדנא שלא יכוון לדעת הישראל, אלא דינא שלא חל במעשיו הך דין שנעשים על דעת ישראל. וא"כ יש להסביר את הרמב"ם שהטעם לדין זה שגוי עושה על דעת עצמו הוא משום שאינו בתורת גיטין וקידושין, ואין מעשיו יכולים להיות נעשין על דעת ישראל, וא"כ גם עבד, שאינו בתורת גיטין וקידושין כמו גוי, מופקע מעשייה על דעת הלשמה של ישראל כמו גוי. וניחא לשון הרמב"ם. [וכן כתב בחי' ר' אריה לייב ח"א סו"ס מד.]

ב. משמעות הסוגיות

הראשונים כבר העירו שמפשטות הגמרא בכמה מקומות במסכת גיטין משמע שצריך שליחות לכתובת הגט. התוס' (כב:) הביאו ראייה מהגמרא (כ.) "יכילנא למיפסלינהו לכולי גיטי דעלמא, אמר ליה רבא מאי טעמא, אילמא משום דכתיב 'וכתב' והכא איהי קא כתבה, וכו', " שמשמע שבעינן שאיהו יכתוב. וגם הביאו שמשמע כך בדף (כד:) "אי כתב רחמנא וכתב, הוה אמינא למעוטי האי, דלא איהו קא כתיב לה." והרמב"ן ועוד ראשונים (כג.) הביאו עוד מלשון שליחות שנקטה הגמ' בדף (סג:) בסוגיית "עשו עדים שליחותן",¹² ומלשון "מילי לא מימסרן לשליח" שנאמר בגמ' (כט., סו., עא:) בענין האומר לשנים תנו גט לאשתי ואמרו לאחרים וכתבו וחתמו. מפשטות הגמ' בארבע סוגיות אלו משמע ש"וכתב" מיירי אבעל ובעינן שליחות על כתיבת הגט.

אבל דייקו הראשונים משתי סוגיות אחרות שאי אפשר לומר כך. התוס' (כב:) הקשו משיטת רב הונא (בגמ' כב:) שהכשיר כתיבת הגט ע"י חש"ו כשגדול עומד על גביו, ואת"ל שבעינן שליחות קשה, שהרי לאו בני שליחות נינהו. והרמב"ן ודעימיה (כג.) הקשו עוד מהמש' גיטין (כו.) "הכותב טופסי גיטין צריך שיניח מקום האיש ומקום האשה ומקום הזמן ... ר' אלעזר מכשיר בכולן חוץ מגיטי נשים שנאמר וכתב לה לשמה." ומשמע מכאן שהכותב גיטין בלי ציווי הבעל פסול רק מטעם שנכתב שלא לשמה, ולא משום שבעינן "וכתב" הבעל או שלוחו. וראיה זו יש לדחות, שאולי חד מתרי טעמי נקט, אבל בגמ' זבחים (ב-ג.) מוכח שפסול רק מטעם לשמה, שהוכיחו

¹² ויתכן לדחות שסוגיא זו מיירי רק בחתימת העדים, ואולי חתימה דוקא בעיא שליחות ומדין דעת המתחייב ולא מדיני גט (עי' לעיל הערה 3). אבל בשו"ת תשב"ץ (ח"א סימן כ) מפורש שדין זה שייך בעקרון גם לגבי כתיבה (ע"ש), וכן משמע שהבינו הראשונים בסוגיין.

ממשנה זו שסתמא לאו כלשמה בגט: "וגבי גט דסתמא פסול מנלן? ... אלא מהא: הכותב טופסי גיטין צריך שיניח מקום האיש ומקום האשה ומקום העדים ומקום הזמן, ואמר רב יהודה אמר שמואל אף צריך שיניח מקום הרי את מותרת לכל אדם." והרי את"ל שבעינן "וכתב" הוא או שלוחו, אז מטעם זה א"א לכתוב את תורף הגט קודם שיצוה הבעל, ואין הוכחה מהמשנה שסתמא פסול מצד שלא לשמה. ומוכח שהפסול בכותב שלא ע"פ ציווי הבעל אינו משום "וכתב", אלא רק מדין לשמה.

ומכח שני דיוקים אלו, פירשו התוס' ש"וכתב" מיירי אסופר ולא בעינן שליחות לכתובת הגט. ותירצו הם וסייעתם את הגמ' בדף (כ). שאין הכוונה באמת לסמוך על "וכתב" וליבעי שאיהו יכתוב, אלא לדרוש מ"וכתב ונתן" שאיהו יתן ממון שלו, לאפוקי היכא שהיא משלמת שכר הסופר והגט נעשה ממון שלה. ותירצו את הגמ' (כד): שהכוונה לאו דוקא שפסול משום שבעינן כתיבת הבעל, אלא שאם נכתב שלא בציווי הבעל אין זה כתיבה לשמה. והרמב"ן (כד): הוסיף עוד תירוץ, שרק בהוה-אמינא שם, קודם שדרשו "לה" לשמה, פירשו "וכתב" שבעינן כתיבת הבעל, אבל למסקנא בא "לה" ולימד גם על "וכתב" שלא קפדינן על כתיבת הבעל בתורת כתיבת הבעל, אלא רק בעינן לשמה, וכל שנכתב שלא ברשות הבעל אינו לשמה. והרמב"ן ודעימיה (כג). תירצו את הסוגיות של "עשו עדים שליחותן" ו"מילי לא מימסרן לשליח" שהלשון לאו דוקא, והכוונה רק שאינה חשובה כתיבה לשמה אם לא שנכתב ע"פ ציווי הבעל.

ג. הסבר השיטה שציווי הבעל מדין לשמה

יש לעיין, לפי שיטת התוס' ודעימם, למה אין כתיבת הגט נחשבת כתיבה לשמה אא"כ נעשות בציווי הבעל. והתוס' נקטו "דכשלא צוה הבעל לא חשיב לשמה, אלא חשיב סתמא ופסול, דאשה לאו לגירושין קיימא כדאמרינן בריש זבחים (ב):". ולכאורה כוונתם לומר שלדין לשמה לא סגי

שיכתוב לשם האפשרות שגט זה יכרות בין בעל זה ואשה זו, אלא שידע ידיעה של ממש שהבעל עומד לגרש את אשתו (או שהבעל עומד לגרש את אשתו בגט זה)¹³, ואם לא צוה לו הבעל לכתוב, א"א לסופר שיכוון לכתוב לשמה, כי הרי אינו יודע האם הבעל רוצה לגרש את אשתו.¹⁴ וכך מפורש בלשון הרמב"ן (כג. ד"ה והוא), "אם כתבו מעצמן אין זו כתיבה לשם גירושין כלל שהרי אינן יודעין אם יגרשנה."¹⁵

אלא שלפי זה היה נראה לומר שכל מקום שיש ציווי הבעל, וידוע שרוצה בכתיבת גט זה, הסופר יכול לכתוב לשמה אף כשלא נתפס בו מינוי שליחות ע"פ דין. וקשה לפי זה הגמרא בדרף (עב.), דתניא, "הגט בטל עד שישמעו קולו שיאמר לסופר כתוב ולעדים חתומו," ופירשו בגמ' שבא לפסול אף אומר לעדים אמרו לסופר לכתוב ולעדים לחתום, וכדעת שמואל בגמ' דף (סו:). ותמוה, שהרי כאן יודע הסופר שהבעל רוצה לגרש את אשתו, ופסול רק משום שסובר ר' יוסי שמילי לא מימסרן לשליח ולא נתפס בשליח שני דין שליח. ואולי מכח זה נדחקו תוס' בעירובין (יג. ד"ה אבל) לפרש ברייתא זו ש"בטל" לאו דוקא והגט פסול רק מדרבנן, ומדאורייתא לא בעינן ציווי הבעל

¹³ ועי' תוס' זבחים (ב: ד"ה סתם. וע"ע מה שנביא לקמן בשם הגרונ"ט וקובץ הערות, ואכמ"ל.

¹⁴ ויתכן ששיטה זו מסתמכת על הכלל שסתם אשה לאו לגירושין קיימא (זבחים ב:), ולכן א"א לכתוב לשמה בניגוד לקביעה הזאת עד שישמע מפי הבעל שאשה זו עומדת להתגרש. וכך משמע בתוס' הרא"ש (כב: ד"ה והא) וספר הזכות (י: באלפס) ורבינו קרשקש (כב: ד"ה והא). ויש לעיין האם זהו גם כוונת התוס', בהביאם את הגמ' הזאת, או דילמא כוונתם רק להסביר למה סתמא פסול בגט, כדמצינו בדברים המקבילים של הרשב"א (כג.). וצ"ע.

¹⁵ וכעין זה כתב בספר הזכות (י: באלפס). וכך משמע גם מלשון הרשב"א (כג.), "שאם יכתבו בלא צוואת הבעל לא יתנו לב כל כך לכתוב לשמה ויכתבו סתם." ויש לעיין בכוונתו האם יכול הסופר לכתוב לשמה בלי ציווי הבעל אלא שחוששים שמא לא יקפיד לכתוב לשמה, או שע"פ דין אין כאן מספיק נתינת לב לכתוב לשמה כל עוד שהסופר אינו יודע שהאשה עומדת להתגרש.

כלל אלא רק שיכוון לכתוב לשמה. ולפי שיטה זו, אין מקום לכל הדיונים שלנו, שאין דין של ציווי הבעל מן התורה כלל. אבל דעה זו היא דעת יחיד, ואין לה חבר בראשונים ואף בתוספות דשאר מסכתות, וקשה עדיין לדעת שאר הראשונים למה לא סגי אומר אמרו לדין לשמה.¹⁶

ויש לתרץ ע"פ חידושו של האגרות משה (אהע"ז ח"א סי' קיז), שהסביר החסרון של אומר אמרו שאין הסופר יודע בודאי שצוה לו הבעל לכתוב, כי נאמנות ב' עדים הוא גזירת הכתוב שנאמר בב"ד, וסופר זה לא נוהג בו דיני קבלת עדות בב"ד, ולכן הוא עצמו מסתפק שמא העדים משקרים הם.¹⁷ ועפ"ז חידש שאם ראה הסופר כתב ידו של הבעל שכתב כדברי העדים, ומכיר בודאי שזהו כתב ידו, יכול לכתוב את הגט. וכעין זה פסק בעל ש"ע הרב (בשו"ת סו"ס לג),¹⁸ שאם הסופר שמע במקרה כשצוה הבעל לעדים שיאמרו לו לכתוב, סגי בזה, שהרי שמע מפי הבעל, ואע"פ שלא נמנה שליח מפי הבעל.¹⁹ וע"פ דבריהם יש להסביר שבענין רק שיכוון הסופר לכתוב

¹⁶ ובדעה שניה בתוס' שם, תירצו שבענין ציווי הבעל משום שמסתמא לא ניחא ליה לבעל שהסופר יכתוב לשמה בלא רשותו. כלומר, שא"א לכתוב לשמה נגד רצון הבעל, ומסתמא הבעל מתנגד. ויש לעיין למה א"א לכתוב לשמה כנגד רצון הבעל, ואולי משום שאין כוונה לשמה של הסופר רצינית כשסותרת המציאות (וכמו שפירשנו כוונתם במס' גיטין), א"נ שא"א לקבוע חלות של לשמה ועומד לגירושין בחפצא של גט כשסותרת המציאות, א"נ שהכתיבה היא חלק ממעשה הגירושין (עי' לקמן) ויש לבעל כח לעכב שלא יחול שום חלות של ענין גירושין בע"כ, וצ"ע. ומ"מ, לפי זה רק ניחא פשט לשון הברייתא "עד שישמעו קולו וכו'", אבל קשה עדיין דין אומר אמרו, שהרי ידוע שאין הבעל מקפיד על כתיבה זו, וכדהקשינו.

¹⁷ ואפילו אם יאמר הסופר שמאמין להם, אין זה רק ידיעה מעצמם ולא מהבעל; ע"ש.

¹⁸ הובא בקיצור בפתחי תשובה (קכ:ז).

¹⁹ אבל בעל ש"ע הרב לא כתב כסברת האגרות משה, ומשמע שזה גזירת הכתוב ולא סברא; ע"ש.

לשמה, אבל באומר אמרו אין לסופר ידיעה גמורה שהבעל רוצה שיכתוב לו גט, ולכן אינו יכול לכתוב לשמה.²⁰ וכשיטה זו, שהכל תלוי רק בכונת הסופר, סבר הב"ח (ריש סי' קכג), שחידש שדין "האשה כותבת את גיטה" (מש' כב:); מיירי אף כשלא צוה לה הבעל לכתוב. והסביר שהרי לא בעינן שליחות לכתובת הגט אלא רק שידע הסופר שהבעל רוצה לגרש את אשתו ויכתוב לשמה, והרי האשה "ידעה בבעלה דרוצה לגרשה וכותבתו לשמה אפי' לא אמר לה הבעל לכתוב", ובפרט "אם אמרה האשה בפני עדים שכותבתו לשמה."²¹ וחולק בזה על הרמ"ה (בטור שם) שסבר שבעינן ציווי הבעל גם באשה הכותבת.²² ונראה שהב"ח יסביר את הפסול של אומר אמרו ע"פ שיטת האגרות משה וש"ע הרב, וכדביארנו.

אבל הרמב"ן (סו: ד"ה ומי) פירש בדרך אחר, שסבר שאומר אמרו כשר בדיני שליחות, שהיו כמינוי שלא בפניו,²³ ופסול דוקא בגט, "דבעינן לשמה ובעינן נמי וכתב הבעל, ואין הסופר והעדים עומדים במקום הבעל אלא כששמעו הם מפיו."²⁴ והביאוהו הרשב"א ושיטות קדמונים ורבינו

²⁰ ומ"מ, משמע מהאגרות משה עצמו שלא סבר כך אלא כדרך הרמב"ן (עי' לקמן) שבעינן שיעמוד הסופר במקום הבעל, וחידש האגרות משה שאם יודע הסופר שהבעל צוה לו לכתוב, אע"פ שלא שמע כך ישיר מהבעל, יכול לכתוב במקומו וחשיב כתיבת הבעל. (בניגוד למשמעות הפשוטה של הרמב"ן, שכל שלא שמע ישיר מפי הבעל אינו עומד במקומו.) ויש לעיין מה דעת ש"ע הרב בענין זה, וע"ש.

²¹ וחילק הב"ח שזה שייך רק באשה ולא בסופר אחר, אבל לא ביאר סברת החילוק. ואולי י"ל שדיעת האשה יותר חשובה מדיעת סתם סופר כי היא בקיאה יותר בידיעת לב בעלה ומכירה היטב את מחשבותיו עליה. א"נ, שע"פ דין ידיעתה היא ידיעה חשובה כי היא שייכת לענין הגירושין, משא"כ סתם סופר שאין לו שום תפיסת יד בגירושין זה ולכן א"א לו לבדות מדעתו ידיעה על ענין הגירושין, וצ"ע.

²² ולמעשה לא רצה הב"ח לסמוך על דעתו, והניח הדין בצ"ע.

²³ והרא"ה חולק עליו בזה; ע"ש בר"ן.

קרשקש ור"ן שם. והבית שמואל (קכ:ז) הבין שכאן סובר הרמב"ן שבענין שליחות לכתוב הגט, וסותר לדבריו בדף (כג.).²⁴ אבל גם יש לפרש את דברי הרמב"ן באופן שממעט את הסתירה בדבריו. שהרי דייק בדבריו כאן לומר שאין זה דין שליחות, שא"כ אומר אמרו היה מועיל, אלא דין יותר חמור של "עומד במקומו" הקשור לדין לשמה. ומחדש הרמב"ן כאן שענין ציווי הבעל מדין לשמה אינו רק בשביל ידיעת הסופר, אלא שגדר כתיבה לשמה הוא כתיבה במקום הבעל כדי לקיים "וכתב" הבעל. וכך יש לדייק מזה שהרמב"ן ודעימיה בדף (כג.) לא כתבו ש"וכתב" מיירי אסופר, כדכתבו התוס' שם, ואז משמע שמודים הם ש"וכתב" אבעל קאי, ומלמד שבענין "עומד במקומו" מדין לשמה. וכך מדויק גם בדברי הרמב"ן בדף (כד:), שפירש בענין "וכתב," "דלאו משום כתיבתו קפיד אלא משום שאינו כרות לשמה," כלומר שהפסול הוא מטעם לשמה, אבל מ"מ נלמד מ"וכתב." וגם בדף (כ.) (סוד"ה הא) הזכיר ענין "שליח הבעל" אצל כתיבה, וניחא לומר שאינו סותר שם שיטתו בשאר המסכת, אלא נקט לשון שליחות משום שאף ענין לשמה דומה קצת לענין שליחות, והמתין מלבאר יותר עד שהגיע למקומו.

ונראה לבאר ענין "וכתב" ו"עומד במקומו" שנקט הרמב"ן ע"פ הנמו"י, שכוונת הרמב"ן לומר שלא בעינין שיכתוב הבעל ממש או שלוחו, אבל בעינין שהבעל יהא מכתוב את הגט, כלומר שיסדר ויגרום את הכתיבה. ומחולק גדר זה משליחות, ששליחות היא חלות-שם ומעמד של שליח שחל על גברא השליח מצד מינוי, שבו נותן הבעלים לשליח את הכח למלא תפקידו, משא"כ כאן שאין לסופר שום מעמד וחלות, אלא שהבעל הוא המכתיב את הגט בעקיפין ע"י ציווי לסופר לכתוב לו את הגט. וא"כ, אין כאן שליחות ע"פ דין אלא בפועל, שהסופר עושה מעשה כתיבה המיוחסת לפעולת הבעל. וא"כ, ניחא מאד שמצאנו שגדר זה חמור משליחות דכל

²⁴ ועי' בש"ע הרב שם, שדחה דברי הבית שמואל, וסבר שאין דברים אלו של הרמב"ן סותרים לדבריו בדף (כג.). אבל לא ביאר איך הבין הוא את דברי הרמב"ן כאן.

התורה כולה לענין קצת דברים, אבל קל ממנה לענין דברים אחרים. לענין אומר אמרו ומינוי שלא בפניו, גט חמור, שבשליחות דעלמא יכול להחיל עליו חלות-שם שליח בכל מקום שהוא, אבל בגט בעינן שלמעשה יהא נכתב ע"י פעולת הבעל דרך הסופר, ואם אין הסופר שומע מהבעל אין מספיק צירוף בין פעולת הבעל לכתובת הגט, ואין הוא מכתוב את הגט. ומצד שני, חש"ו פסול לשליחות דעלמא, כי א"א לקבל את המינוי והכח של שליחות כשאנו בן דעת, אבל לכתובת גט כשר כי מ"מ הרי בפועל הוא כותב ע"פ ציווי של בעל, והבעל מכתוב את הגט. וענין לשמה להרמב"ן ודעימיה הוא לא רק שידעו הסופר והעדים שהבעל רוצה לכתוב את הגט, כדנקט בדף (כג.), אלא כולל גם שיהא הבעל מכתוב את הגט ע"י הסופר.²⁵ ובאמת שיטה זו של הרמב"ן מדויקת יותר בלשון הסוגיות, וכדביארנו שבכמה סוגיות במסכתין משמע שבעינן "וכתב" הבעל ושיהא הסופר שליח בבעל, ונדחקו לפרש שכל סוגיות אלו לאו דוקא. אבל לפי מה שביאר הרמב"ן כאן אין שום דוחק, שלשון חלות שליחות ומעשה הבעל ממש לאו דוקא, אבל מ"מ ראוי להשתמש בלשון שליחות וכתובת הבעל כאן, כי בעינן שיהא נכתב מכח הבעל ובעבורו. ואז לדרך הרמב"ן מיושבים כל הסוגיות כפשוטן.

וכך ביאר גם רבינו הגר"ח (חי' הגר"ח אישות ג: יח),²⁶ שענין ציווי הבעל מדין לשמה אינו רק עיכובא של סתם אשה לאו לגירושין קיימא, ודין לשמה אינו רק מחשבה שחושב הסופר, אלא שענין לשמה הוא שהכתובה היא חלות גט ועושה קנין שטר בעבורו, ולכן צריך כתיבה מדעת הבעל מדין דעת המתחייב (וכמו שכל שטר בעי דעת המתחייב בחתימתו - ע"י תוס' כתובות כ: ובעל המאור ומלחמת ה' יבמות לא:). ולכאורה זהו יסוד שיטת

²⁵ ולפי זה, לשון הרמב"ן בדף כג. לאו דוקא, שנקט שם רק טעם אחד המספיק לתרץ קושיותיו שם, ולא נקט את עיקר הסברא שבעינן ציווי הבעל מדין לשמה. ודחוק קצת, אבל עדיף להסביר כך מלהניח סתירה גלויה בין דבריו שם ובשאר מקומות בענין זה. ואולי יש לדחוק ולומר שבדף (כג.) אזל אליבא דמ"ד אומר אמרו כשר, ובדף (סו:) אזל אליבא דמ"ד פסול, ודחוק מאד, וצ"ע.

²⁶ והובא בשמו ביותר אריכות בגר"ח על הש"ס קידושין דף (ט:) ובברכת שמואל גיטין (סימן טז).

הרמב"ן ודעימיה, שהיסוד של דין כתיבה לשמה הוא שהכתיבה היא חלק ממעשה הגירושין ולכן צריך שיהא נכתב מכח הבעל, שאין כח לסופר לגרש את אשת חברו א"כ עושה מכח הבעל. וכך הסביר מרן הגר"ד סאלאווייטשיק (הובאו דבריו בס' ארץ הצבי סי' כד סעיף ה) ע"פ דרך הגר"ח. [ומלשון הגר"ד"ס משמע שבענין כתיבת הבעל רק משום שהכתיבה היא חלק מהקנין ואין אדם מגרש אשת חבירו. אבל גם אפשר לבאר שיטת הגר"ח שיסוד קנין שטר הוא הגשמת דעת המקנה בכתב, וענין כתיבה לשמה הוא שאין לומר שהכתיבה רק הכשר בעלמא ודעת הבעל מתבטאת בגט זה דרך המסירה לחוד, אלא הכתיבה היא המגשימה בכתב את דעת הגירושין של הבעל והמסירה גומרת ומחליטה. ולכן בעי' "וכתב", שיהא הבעל מכותב את הגט, והסופר מגשים את דעת המתחייב ששמע ישיר מפי הבעל.]

ראינו, א"כ, שני דרכים להבין את השיטה שגט שנכתב שלא ע"פ ציווי הבעל לא נחשב ככתוב לשמה. לדרך אחד, ציווי הבעל רק יוצר היכי תמצא של לשמה, שבלאו הכי אין הבעל עומד לגרש את אשתו בגט זה. ולשיטה זו, לא בעינן ציווי ישיר, וסגי שידע הסופר את דעת הבעל ע"י כתב ידו (אגרות משה) או ששמע מאחורי הגדר (ש"ע הרב),²⁷ ויש מקום לומר שסגי ידיעת האשה שלא מהבעל, כדעת הב"ח. ולדרך הרמב"ן ודעימיה (בדף סו:) והגר"ח, ענין לשמה הוא שכתבת הגט צריכה להיות נעשית ע"פ הבעל כחלק ממעשה גירושין שלו, ולכן בעינן שליחות בפועל ע"י ציווי ישיר מפי הבעל. ויש להעיר שאפשר לומר כדרך הרמב"ן והגר"ח בפירוש ענין לשמה, ולהסיק מזה שאין הכתיבה לשמה א"כ נכתב ע"י שליחות הבעל ממש, ולא רק בפועל, וא"כ יצא כשיטת הר"י והטוש"ע נגד הרמב"ן. ונראה לקמן שיש שפירשו כך בדעת הראשונים האלו.

ד. הסבר הסוגיות לפי הסוברים שציווי הבעל משום שליחות

²⁷ אבל איפכא לא אמרינן, שמי שמכשיר במקרה של האג"מ או ש"ע הרב צריך לנקוט כדרך זה, כדהסברנו לעיל הערה 20.

כבר הזכרנו שלשיטת הר"י והטור והמחבר, שצריך שליחות לכתובת הגט, קשה קושיית תוס' מהכשר חש"ו לכתובת הגט כשגדול עומד על גביו. ולדרך הנמוקי יוסף, ש"וכתב" היינו שיהא הבעל מכתוב את הגט, לא קשה כלל, שהרי הבעל הוא המכתוב את הגט בפועל. אבל להר"י ודעימיה, בעינן שהבעל יכתוב את הגט ממש, ואז קשה שהרי חש"ו אין בו דין שלוחו של אדם כמותו, ואין כאן כתיבת הבעל. והמפרשים נתנו כמה תירוצים לקושיא זו. הר"י (בתוס' כב:) תירץ שסוגיין אזלא כר"מ, שסבר "וכתב" היינו וחתם, וחתמה בעי שליחות הבעל אבל כתיבה לא בעי כלום מדאורייתא, וסברה הגמ' שמדרבנן גזרו שבעי כתיבה לשמה אבל לא שליחות, ולכן כשר חש"ו כשגדול עומד על גביו. והתפארת יעקב (על התוס' שם) תירץ עוד שאין כללא שחש"ו מופקע משליחות, אלא רק שאינו בר שליחות לגבי דברים שאינו יכול לעשות בעצמו. ואז בדברים שצריכים דעת, חש"ו מופקע מעשיית החלות וגם משליחות עליו, אבל בכתיבת הגט, שלא בעי דעת אלא רק כוונת לשמה, יכול חש"ו להיות שליח הבעל. ועוד יש לתרץ בדרך אחר ע"פ שיטת הרמב"ם (גירושין ג: טו-יח) ורמ"ה (הובא ברא"ש כג.) ורי"ף (לפי כמה ראשונים - עי' רא"ש ור"ן כג.) שחש"ו וגדול עומד על גביו כשר רק לכתובת הטופס, ופסול לכתוב את תורף הגט שהוא בכלל "וכתב" מן התורה. ולפירוש הראב"ד (בהשגתו על הרי"ף דף י: באלפס) ור"ן (יא: באלפס) בשיטה זו, דין זה מוסכם לכל האמוראים, ואף רב הונא שאמר "והוא שהיה גדול עומד על גביו" הכשיר בכך רק לכתוב את הטופס. ולפי זה ניחא קושיית התוס', שהרי חש"ו כשר רק בטופס, שלא בעינן בו ציווי הבעל מן התורה.

תירוצו אחר לקושיית התוס' ניתן ע"י האמרי משה (סי' יח סעיף ב) והגרנ"ט (גיטין כג.), שחידשו שאף מאן דבעי שליחות לכתובת הגט מודה שזה מטעם לשמה, ולא בעינן שליחות למעשה כתיבה עצמה אלא לעשיית חלות לשמה על הגט. והסביר הגרנ"ט שדין לשמה אינו תואר של מעשה כתיבה, שיהא כתיבה לשמה (במקביל ל"כתיבה בימין" או "כתיבה בשמאל"), אלא חלות בחפצא של הגט, שמיועד לגירושי אשה זו מאיש זה,

ודורשים מ"וכתב לה" שצריך להחיל חלות זו של לשמה ע"י הכתיבה דוקא ולא בדרך אחר.²⁸ ופירושו שדרשת הר"י ודעימיה, ש"וכתב" אבעל קאי, מיירי לא על מעשה כתיבה עצמה אלא על חלות לשמה הנעשית בתוך הכתיבה, ורק הבעל יש לו כח להחיל דין לשמה בגט, ולכן בעינן שהוא או שלוחו יעשה חלות הלשמה. וע"פ זה, הסבירו שחש"ו כותב כשגדול עומד על גביו משום שהחש"ו רק עושה מעשה הכתיבה, והגדול שעומד על גביו הוא שעושה (ע"י צירופו לכתובה) את חלות הלשמה, והגדול הזה הרי בר שליחות הוא והוא עושה שליחות הבעל להחיל חלות לשמה ע"י הכתיבה. וזה שיטת ר' יונה (הובא ברשב"א חולין יב:)²⁹ והמאירי (גיטין כב: וחולין יב:) שתפקיד הגדול שעומד על גביו הוא לכוון מחשבת לשמה, ולא להזהיר את החש"ו לעשות לשמה (כסברת תוס' גיטין כב:).³⁰ וזה חידוש גדול בפירוש דעת הר"י והטוש"ע, שהרי מפשטות לשונם משמע שבעינן "וכתב" הבעל ממש בכתיבה עצמה, ולא רמזו שיש שום שייכות בין זה לענין לשמה. ומ"מ, דרך זה של האמרי משה וגרנ"ט ניחא מצד הסוגיות, שמצד א' מסביר את לשון

²⁸ וכך פירש ר' אלחנן בקובץ הערות (סי' עו), ע"ש.

²⁹ והובא גם בשיטות קדמונים גיטין (כג.), ובשו"ת הרשב"א (ח"א סימן כו).

³⁰ והם פירשו בכוונת ר' יונה שרצה לומר ממש ככל ההסבר שלהם, שכתב ר' יונה שגדול עומד על גביו מועיל בגט משא"כ בחליצה ושחיטה כי גט ישנו ע"י שליח, והם הבינו בכוונתו שהגדול הוא שליח הבעל לעשות חלות לשמה בגט, משא"כ בחליצה ושחיטה שדוקא החולץ ושוחט צריך לעשות לשמה ולא אחר. אבל אין פירוש זה מוכרח בדבריו, שגם יש לפרש בכוונת ר' יונה שגט ישנו ע"י שליח כי אין זה מעשה שצריך ליעשות ע"י איש זה דוקא, ולכן אפשר גם ע"י צירוף ושותפות של גדול וקטן העושים ביחד, ומחשבת לשמה של גדול מצטרף למעשה כתיבה של החש"ו כדי שיהא כתיבה לשמה. ובשו"ת רשב"א (ח"א סי' כו) הביא את שיטת ר' יונה בניסוח קצת שונה, שגדול עומד על גביו מועיל גם בשחיטה (ורק לא בחליצה), כי שחיטה אפשר ליעשות ע"י כל אדם ולא דוקא בעלים. ולפי דרך זה, ודאי כוונת ר' יונה אינה כהאמרי משה וגרנ"ט, כי א"א לומר בשחיטה שהגדול הוא שליח הבעל לעשות חלות לשמה בחפצא של בהמה. וצ"ע.

הסוגיות שמשמע מהם שבעינן שליחות הבעל, ומצד שני גם מתרץ את דיוקי הסוגיות של חש"ו וכתובת טופסי גיטין שמשמע מהם שהקפידא היא רק על כתיבה לשמה. ולכן ע"פ החידוש הזה תירצו גם את הסוגיא בזבחים דף (ג.), שהוכיחו הראשונים ממנה שלא בעינן שליחות לכתוב גט והפסול בכותב גיטין סתם הוא רק מצד חוסר לשמה. ולפי הגר"ט ואמרי משה נחא, שאה"נ הפסול רק מצד לשמה, אבל רק שליח הבעל יכול לעשות חלות לשמה בגט. וכך תירץ קושיא זו גם בגר"ח על הש"ס (קידושין ט:), אלא שמדבריו שם משמע שאינו מחלק בין מעשה הכתיבה לעשיית חלות לשמה, אלא סובר שבעינן שליחות על עצם מעשה הכתיבה (כפשט לשון הר"י וטוש"ע), שיהא הבעל או שלוחו כותב, משום שבלאו הכי אין זה כתיבה לשמה. ובדומה להסברו של הגר"ח בדעה הראשונה בתוס', שענין לשמה זה שיהא הכתיבה מדעת המתחייב של הבעל. [ולפ"ז החילוק בין ב' השיטות בראשונים דק מאד, שלשתיהן בעינן ציווי הבעל מטעם לשמה, שענינו הוא שכתובה היא מעשה שטר וצריכה ליעשות ע"י דעת המתחייב, וחולקים רק האם בעינן מעשה הבעל ממש ע"פ דין או סגי שיהא נכתב ביוזמת הבעל.]

אבל מ"מ, מלשון הר"י והטור וב"י לא משמע כדרך הגר"ח, שהרי נקטו רק דרשה בפני עצמה של "וכתב" הבעל ולא רמזו שזה תלוי בדרשת לשמה. וא"כ, שוב קשה עליהם הגמ' זבחים (ג.), וכמו"כ קשה על הנמו"י והרמב"ם, שג"כ סברו שדין ציווי הבעל נלמד נ"וכתב" ולא תלו אותו בדין לשמה. והתורת גיטין (ריש פ"ג) תירץ קושיא זו ע"י אוקימתא שהסוגיא שם מיירי היכא דצוה הבעל את הסופר לכתוב גט בעבורו, והסופר הוא כבר שליח הבעל, אלא שהוא כותב גט זה בכוונה סתם, שישתמש בו להעתיק ממנו גיטין, ובמקרה זה הוא שפסול רק משום שסתמא לאו כלשמה בגט. ומ"מ, דחוק קצת לחדש אוקימתא כזה. והמחנה אפרים (על הרמב"ם הל' גירושין ג:טו) נדחק לתרץ בדרך אחר, שאה"נ לפי הסוגיא הזאת לא בעינן שליחות

לכתיבת הגט, אבל הברייתא בגיטין (עב.) חולקת עליו, וקיי"ל כהסוגיא בגיטין. וזה ג"כ דחוק קצת, לחדש מחלוקת הסוגיות בענין זה.³¹

ונראה שאולי יש לחדש תירוץ נוסף לקושיא זו, ע"פ עיון בקושיא שעולה ממאמרו של רב יהודה אמר שמואל בענין הכותב טופסי גיטין. שהרי איתא במש' (כו.) "הכותב טופסי גיטין צריך שיניח מקום האיש ומקום האשה ומקום הזמן, ובגמ' (שם) "אמר רב יהודה אמר שמואל: צריך שיניח אף מקום הרי את מותרת לכל אדם, ור' אלעזר היא, דאמר עדי מסירה כרתי ובעינן כתיבה לשמה." ויש לתמוה עליו, שא"כ למה השמיט התנא את פרט זה מהמשנה ורק הזכיר מקום האיש והאשה והזמן.³² ונראה שיש לעיין במעמד של "הרי את מותרת לכל אדם," שהרי ידוע שיש לחלק את הגט לתורף וטופס, ותורף הגט כולל שם האיש והאשה והזמן,³³ ושייך בו דיני כתיבת הגט מדאורייתא, וטופס כולל שאר לשון הגט, ולא מפורש בש"ס האם "הרי את מותרת לכל דם" הוא מכלל התורף או הטופס. והרמב"ם (גירושין ג:יז) סבר שהוא בכלל התורף, וניחא שהרי בעי כתיבה לשמה כמו שאר התורף, וגם ששנינו בהדיא במשנה (פה.), "גופו של גט: הרי את מותרת לכל אדם." אבל רש"י (כא: ד"ה תורף) פירש "תורף: גלויו של שטר, מקום האיש והאשה והזמן," והשמיט "הרי את מותרת לכל אדם." וכ"כ הרשב"א (שו"ת ח"א סי' אלף רמה)³⁴ שאע"פ ש"הרי את מותרת לכל אדם" בעי כתיבה לשמה, אינו בכלל תורף הגט. ונראה שיש לחלק בין "גופו של גט" ל"תורף הגט." גופו של גט זה עיקר ענין הגט בתורת גט כללי, שכל ענין הגט זה שהאשה מותרת לכל אדם, ואינו כולל את הפרטים כגון שם האיש והאשה

³¹ ואולי יש לתרץ בדוחק שבגמ' זבחים סמכו על סיפא דמש', שאמר ר' אלעזר שפסול מטעם לשמה, וא"כ משמע שסתמא פסול מטעם לשמה בנוסף על מה שפסול מטעם שלא נכתב בשליחות הבעל. ועי' בשפת אמת זבחים (ג.), וצ"ע.

³² וע' פנ"י שם.

³³ ויש לדון בענין מעמדו של זמן, ועי' ב"י סי' קכג, ואכמ"ל.

³⁴ ולכאורה צריך להגיה בסוף דברי הרשב"א "לא יהא מכלל תורפו של גט," וכך כתב בס' ליקוט ראשונים על מס' גיטין, ח"א עמ' רכז.

והזמן. אבל תורף הגט זהו הכח של גט פרטי זה להחיל חלות גירושין זו בין האישה ואשתו, וזהו הפרטים השייכים לחלות זו, דהיינו שם האישה והאשה והזמן, לאפוקי "הרי את מותרת לכל אדם" שאינו שייך כלל להגדת גירושין זה של הבעל והאשה, שהרי לשון זה שייך בכל גט הנכתב בישראל. וכדפירש רש"י (שם) שתורף מלשון גילוי, ורק הפרטים האישיים באים כדי לגלות לנו את החלות שחל ע"י הגט, משא"כ "הרי את מותרת לכל אדם" שזה הלשון שמגדיר את השטר כגט.

ולפי זה יש מקום להסביר את המשנה, שהמשנה רק עסקה בפסול של כתיבת התורף קודם שציווי הבעל, ולא בפסול של כתיבת גופו של גט. אבל עדיין ק"ק, למה יש לחלק בין ב' הפסולים אם שניהם פסולים מטעם לשמה, והרי מדובר בדין אחד כללי שצריך כתיבת הגט לשמה. ואולי יש לחדש חילוק בענין זה בין דין לשמה ודין שליחות הבעל. למ"ד שבענין שליחות מגזירת הכתוב "וכתב", אפשר להסביר שזה גזירת הכתוב בהכשר חפצא של גט, שיהא נכתב ע"י הבעל, אבל גם יש להסביר שמעשה הגירושין הוא "וכתב לה ספר כריתות ונתן בידה", כלשון הפסוק, ולכן בעינין שהבעל המגרש יעשה את מעשה הגירושין כולו, כולל גם כתיבה וגם נתינה. וכלשון התפארת יעקב (ב: ד"ה אבל) ש"הכתיבה כורתת כמו הנתינה" [וכדביארו הגר"ח והגר"ד, הובאו דבריהם לעיל, אלא שהם ביארו כך בתוך ענין לשמה, ואנו מבארים לשיטת הר"י שאפשר לומר כך מצד "וכתב" גרידא]. ואז צריך שליחות הבעל על כתיבה בתור חלק ממעשה גירושין, משא"כ לגבי לשמה, שע"פ פשוטו נראה שזה תנאי בהכשר חפצא של גט, וא"כ לשמה על הכתיבה בתור יצירת חפצא של גט. וע"פ זה ניחא המשנה, שהמשנה עסקה רק בדין "וכתב" הבעל ובכתיבה בתור חלק ממעשה גירושין של בעל זה, וזה שייך רק לתורף הגט, דהיינו שם האישה והאשה והזמן, שהם הגורמים שגט זה יהיה חלק ממעשה גירושין של בעל זה ולא רק חפצא בעלמא. ולכן השמיטה המש' את הצורך לציווי הבעל בכתיבת "הרי את מותרת לכל אדם", שלא צריך בזה ציווי הבעל מצד שליחות. ורב יהודה אמר שמואל בא לחדש שאע"פ שצריך שליחות הבעל רק בתורף הגט, קודם שידע זהות הבעל והאשה גם אסור לכתוב "הרי את מותרת לכל אדם", משום דין לשמה, שהרי עיקר חפצא של

גט זה "הרי את מותרת לכל אדם" ולכן צריך כתיבה לשמה להכשיר החפצא. [ואין להקשות מזה שר' אלעזר במשנה הסביר הפסול משום לשמה, שהרי שיטת ר"א דמש' כוללת גם את הדין של ר' יהודה אמר שמואל, שר"א פוסל כתיבת כל חלק מהגט קודם שידע זהות הבעל והאשה].³⁵

ולפי הסבר זה במשנה, אין קושיא מהגמ' זבחים על הסוברים שציווי הבעל מטעם שליחות. שהרי דייקן שם בזבחים לא מהמשנה לחוד אלא מדין ר' יהודה אמר שמואל, שצריך להניח מקום הרי את מותרת לכל אדם. ואז אפשר לתרץ שמהמשנה לחוד א"א לדייק שסתמא לאו כלשמה, שיש לדחות שסתמא כלשמה אבל צריך להניח מקום האיש ומקום האשה ומקום הזמן משום שצריך לכותבם בשליחות הבעל. אבל ממאמרו של רב יהודה אמר שמואל, שהחמיר גם בכתיבת "הרי את מותרת לכל אדם", יש לדייק פסול סתמא, שהרי חלק זה של הגט לא בעי כתיבת הבעל (שא"כ לא היה לו לתנא להשמיטו מהמשנה), ובע"כ שצריך להניחו כדי לכתבו לשמה, ומוכח מכאן שכתיבה סתם אינה כלשמה.³⁶

ה. סיכום השיטות

ראינו כמה שיטות בהסבר הדין של כתיבת הגט ע"פ ציווי הבעל:

[א] מדאורייתא כותבים בלי ציווי הבעל, ומדובר בדין דרבנן גרידא - דעה א' בתוס' עירובין (יג.). ודעה זו נדחית ע"י שאר המפרשים.

³⁵ וע"ע באור זרוע (ח"א סו"ס תשמה), ובמאמרו של הרב משה ליכטנשטיין, "דברים שבינו לבינה" (עלון שבות 148).

³⁶ ומ"מ, אין לומר שמוכרח לפרש כך בגמ' זבחים משום שבלאו הכי היה להם להביא רק את המש' ולא את המימרא של רב יהודה אמר שמואל, שהרי תוס' (זבחים ג. ד"ה דאמר) כבר תירצו שהמשנה לחוד היה אפשר לפרש כדעת ר' שבתי אמר חזקיה (גיטין כו:), שמתניתין ר"מ היא וצריך להניח מקום האיש ומקום האשה רק משום תקנת קטטה; ע"ש.

[ב] משום "וכתב", כלומר שהבעל יהא המכתיב את הגט - נמו"י, וכך פירשנו גם בדעת הרמב"ם.

[ג] משום כתיבה לשמה - תוס' ורמב"ן ודעימם. ואפשר לפרש כב"ח, שציווי הבעל הוי תנאי בעלמא כדי שיוכל הסופר לכתוב בכוונה רצינית וברורה של לשמה. אבל גם יש לפרש כדרך הרמב"ן וסייעתו בדף (סו:) והגר"ח, שענין לשמה הוא שכתבת הגט צריכה להיות נעשית ע"פ הבעל, ובשיטת הנמו"י שהבעל מכתיבו. [צירוף של ב-ג].

[ד] משום "וכתב" הבעל, ושלוחו של אדם כמותו - ר"י וטוש"ע. ומפשט לשונם משמע שזה דין עצמאי של "וכתב". אבל אפשר להבין גם כפירוש הגר"ח על הש"ס, שבעינין כתיבת הבעל לא כדין בפני עצמו אלא משום שבלאו הכי לא חשיב לשמה. א"נ, כפירוש האמרי משה וגרונ"ט, שבעינין שליחות הבעל לא על מעשה הכתיבה אלא על ייעוד הגט לשמה שנעשה בצירוף למעשה כתיבה. [צירוף של ג-ד].

ויש להעיר לכאורה שריבוי השיטות המורכבות בסוגיין נובע מריבוי הסוגיות בגמרא והסתירות שביניהן. כבר הבאנו שמכמה סוגיות (כ.; כד.; כט., סו.; עא.; סג.) משמע שציווי הבעל מטעם שליחות ו"וכתב" הבעל, אבל מסוגיית חש"ו (כב.) משמע שלא בעינין שליחות, ומסוגיית סתמא כלשמן (זבחים ג.) משמע שאינו מדין שליחות אלא דוקא מדין לשמה. יש שנקטו כסוגיות של שליחות ותיצרו את הסוגיות המנוגדות [ר"י וטוש"ע], ויש שנקטו כסוגיות של לשמה ודחו את משמעות הסוגיות הראשונות [ב"ח]. ויש שלא רצו לדחוק בתירוצים, ורצו לאחוז בזה וגם מזה לא להניח ידם, ולאחד את הסוגיות של שליחות ושל חש"ו [נמו"י], א"נ הסוגיות של שליחות ושל לשמה [גר"ח לשיטת הר"י], א"נ לקבל את כל הסוגיות כפשוטן ולומר שבעינין כתיבה ע"י גרמת הבעל, אבל לא חלות שליחות ממש, והכל מדין

לשמה [גר"ח ורמב"ן ודעימיה], או שבעינין שליחות ממש, אבל לא על מעשה כתיבה אלא על חלות לשמה [אמר"מ וגרנ"ט].

והזכרנו כבר כמה נפקא מינות של מחלוקת זו. מהמחלוקת בפירוש ענין "וכתב", האם כוונתו לכתובת הבעל או הכתבת הבעל או כתיבת הסופר, נפקא מינה לגבי אותם סופרים המופקעים מחלות שליחות, כגון חש"ו וגדול עומד על גביו [שנחלקו הראשונים האם כשר או פסול לכתובת התורף או שזהו מחלוקת האמוראים בסוגיא שם, ע"ש] או עבד שאינו בתורת גיטין וקידושין [והראשונים סברו שדינו תלוי במחלוקת זו, ועי' לעיל הערה 11]. א"נ, לגבי מקרה שאין הסופר כותב ע"פ הבעל, או לפחות אין עליו חלות שליחות, אבל מ"מ יודע הוא שהבעל רוצה שיכתוב לו גט [וכדהבאנו לעיל בשם ש"ע הרב ואגרות משה וב"ח].

ומהמחלוקת האם הצורך לציווי הבעל קשור לדין לשמה או לאו, נפקא מינה לגבי שטרי ממון, שלא בעינין בהם לשמה. את"ל שציווי הבעל משום לשמה, ודאי לא ניבעי ציווי הבעל בכתיבת שטרי ממון, אבל את"ל שהוא משום "וכתב" גרידא, יתכן שנאמר כך גם בשאר שטרות, וכמו שנבאר בסמוך.

ו. ציווי הבעל בשאר שטרות

רוב הראשונים לא הזכירו דין של כתיבה ע"פ ציווי הבעל אלא לגבי גט ולגבי ושטרי שחרור וקידושין שלמדים ממנו. אבל לשון הרמב"ם מורה אחרת, שכתב (הל' זכיה ומתנה ד: י) "המתנה כגט, שאין אדם יכול למסור דברים לשליח. כיצד? אמר לשלשה אמרו לפלוני ופלוני שיכתבו ויחתמו בשטר מתנה ויתנוה לפלוני אין זה כלום, ואם אמרו לאותן העדים וכתבו ונתנו למקבל לא קנה. וכן אם אמר לשנים כתבו וחתמו בשטר מתנה ויתנוהו לפלוני אינן יכולין לומר לסופר לכתוב, אלא הן עצמן כותבין, כמו בגט."

והרמב"ם הוציא דין זה משיטת שמואל בגיטין דף (כט.), שמתנה הרי היא כגט, ומילי לא מימסרן לשליח בשטר מתנה. אלא שבגמ' שם היה אפשר לפרש שהקפידא אינה על כתיבת השטר אלא על נתינת השטר, שהיא מעשה קנין ממש שנעשה רק ע"י הבעל או שלוחו, ומילי לא מימסרן לשליח.³⁷ א"נ, היה אפשר לפרש שהקפידא אינה על כתיבת שטר מתנה אלא על חתימתו, ולחדש שצריך שיחתמו עדי השטר ע"פ ציווי הבעל כדי שיהא השטר נעשה מדעת המתחייב.³⁸ וכך הסביר הגר"ח (הל' אישות ג:יח). אבל מהרמב"ם משמע שהבין שמירי הגמ' אף בכתיבת השטר, ש"אינן יכולין לומר לסופר לכתוב אלא הן עצמן כותבין כמו בגט.³⁹ והגר"ח סבר, לשיטתיה שלכולי עלמא דין ציווי הבעל הוא מטעם לשמה [עי' לעיל], שא"א שהרמב"ם ירחיב את הדין הזה לשטר מתנה, ולכן פירש ברמב"ם שהקפידא שהם עצמן יכתבו אינה מדינא כמו בגט, אלא משום שהקפיד הבעל שאינו רוצה להקנות אלא ע"י כתיבת שלוחים אלו, שהרי אמר "כתבו וחתמו." ודייק כך בלשון הרמב"ם, שלגבי אומר אמרו, שאין שם קפידת הבעל, נקט הפסול בד"כתבו וחתמו ונתנו," ולא נקט כתיבה לחוד כמו בסוף דבריו. וכך פירש הפני יהושע (כט. ד"ה ובא), וכעין זה פירש גם הט"ז (חו"מ סו"ס רמד). ומ"מ, פירוש זה צ"ע, שהרי כתב הרמב"ם "אין אדם יכול למסור דברים לשליח" ו"כמו בגט," ולפירוש הגר"ח אין טעם הפסול לא משום מילי לא מימסרן לשליח ולא כמו בגט, אלא משום קפידא בעלמא. וצ"ע.³⁹

³⁷ וכך כתבו מאירי ושיטות קדמונים שם.

³⁸ וכך כתב ר' יונה בשיטות קדמונים שם, ודרש כך מלשון הפסוק, "והעד עדים."

וכך משמע גם מר"ח המובא שם, וכך הסביר הגר"ח (הל' אישות ג:יח).

³⁹ והפנ"י יישב את לשון הרמב"ם שאילו מילי הווי מימסרן לשליח, אז היה הסופר כמו השליח הראשון מדין שלוחו של אדם כמותו, וקפידת הבעל היתה מתקיימת. וזה חידוש גדול, לומר שפירוש קפידת הבעל תלוי בסוגיית מילי לא מימסרן לשליח, וגם עדיין קשה שהרי פסול משום קפידא, ואין זה אותו הטעם כמו בגט, שפסול מעצם זה שכתבו מי שלא אמר לו הבעל לכתבו (הל' גירושין ב:ה), וצ"ע.

ובנתיבות המשפט (רמד:ג) הבין את הרמב"ם כפשוטו, שמתנה כגט לענין ציווי הבעל, וכשם שדורשים "וכתב לה ספר כריתות" שבענין כתיבת הבעל או שלוחו, כך דורשים בשטר מתנה מלשון "וכתוב בספר וחתום." [והנתיבות סבר שציווי הבעל בגט מדין שליחות ממש, אבל לפי מה שביארנו לעיל, אפשר גם לפרש את דעת הרמב"ם כהנמוקי יוסף, שבענין שיהא הבעל מכתוב את הגט, ואז כמו כן בשטרי מתנה יש לדרוש "וכתוב בספר" שיהא הבעל מכתוב את השטר.] וכך מדויק בלשון הרמב"ם בכל מקום שמתאר את קנין השטר, וכגון בקנין קרקע (הל' מכירה א:ז) שביאר "כיצד בשטר? כתב לו על הנייר וכו', ומשמע שהמוכר כתב את השטר. וכך בעבד עברי (עבדים ב:א) "כיצד בשטר? כתב לו על הנייר או על החרס הריני מכור לך, הריני

וע"ע בט"ז (חשן משפט סו"ס רמד), שהסביר הרמב"ם ע"פ דברי תוס' (גיטין סו: ד"ה הא), שסברו בתירוץ א' שאף לר"מ, שמכשיר בדמצא גט באשפה וחתמו לשמה (משום שסבר עדי חתימה כרתי ו"וכתב" דקרא היינו וחתם), "היכא שצוה לכתוב מודה ר"מ שצריך לעשות ציוויו." ונתחבטו המפרשים בביאור שיטת תוס' הזה, שקשה לפרש שזה משום קפידת הבעל, שהרי אחד דעה בגמ' שם פסלו אף אומר אמרו, וא"א לומר בזה שפסול משום קפידת הבעל, שהרי עשו דוקא כפי שצוה הבעל. וגם דחוק לומר שאומדים דעת הבעל שרצה שהסופר יכתוב דוקא ע"י חלות שליחות ולכן פסול משום שלא נתקיימה קפידא זו (עי' פנ"י שם), שהרי הבעל לא גילה דעתו שמקפיד על חלות שליחות, ואדרבה צוה להם לעשות דוקא בדרך שלא מועיל לשליחות. וע"כ צ"ל בכוונת התוס' שחידשו כאן שאע"פ שר"מ מפרש "וכתב" לעיכובא כחתימה לחוד, מודה הוא שאפשר לצרף גם את הכתיבה לתוך גדר "וכתב" [ובדומה להסוברים בשיטת ר"א שאם חתמו עדים אז נכללה חתימתם בגדר "וכתב" - עי' רשב"א ד.]. ולכן אם מצא הגט באשפה אין שום חשיבות לכתיבה, אבל כשמצוה לשלוחיו לכתוב, שוב נכללת הכתיבה בתוך ה"וכתב" של הפסוק, וצריך ציווי הבעל מדינא ככל פרטיו ודקדוקיו. ולפי זה, אם נפרש את הרמב"ם ע"פ שיטת תוס', כבר הודינו, שהרמב"ם מחדש כאן דין ציווי הבעל בשטר מתנה בדיוק כמו בגט, רק שבגט החשיבות של הכתיבה קבועה ובמתנה היא תלויה בבחירת הבעלים.

קנוי לך, ונותן לו השטר, "ומשמע שהמוכר כותב ונותן, וב' פעולות אלו ביחד מהוות את הקנין. וכך נקט הרמב"ם לשון זה אצל אמה עבריה (עבדים ד: ג) ושחרור עבד כנעני (עבדים ה: ג) וקידושי אשה (אישות ג: ג). ולא גילה בשום מקום שיכול לעשות קנין שטר ע"י נתינת נייר שכתוב בו איזה דברים שלא מדעת הבעל, אלא דקדק שהלומד את ספרו יבין מראש שקנין שטר כולל גם כתיבה וגם נתינה ע"י הבעל, ולא יתבלבל כלל בענין היחס בין גט לשאר שטרות כי לא יעלה בדעתו לחלק ביניהם.

וכך פירש הנתיבות (שם ובתורת גיטין על תוס' י: ד"ה חספא) גם בדעת התוס', שהתוס' פסלו עכו"ם לכתיבת שטר מתנה, והנתיבות פירש הטעם משום שבעינין כתיבת הבעל או שלוחו, ועכו"ם לאו בר שליחות הוא.⁴⁰ וכך דייק בספר שערי חיים (ריש סי' מט) גם מדברי רש"י (יט: ד"ה דחתימי עליה), שפירש רש"י בהכשר שטרא פרסאה ש"ישראל עשאוהו אלא שכתבוהו לשון פרסי. "והרש"ש שם תמה עליו מי הזקיקו לפרש שישראל כתבוהו ולא פרסי, והשערי חיים תירץ שרש"י סבר כתוס' הנ"ל, שעכו"ם פסול לכתיבת שטרי ממון, והסביר ע"פ דרך הנתיבות שבעינין כתיבת הבעל או שלוחו.

ולפי זה, ניחא הקושיא שהקשינו לעיל (סוף חלק א) על הרמב"ם, למה השמיט דין ציווי הבעל מרשימת עשרה הדברים שהם עיקר גירושין מן התורה (הל' גירושין א: א). וניחא, שהרי א' מעשרה הדברים הוא "שיגרש בכתב ולא בדבר אחר", כלומר שצריך לעשות קנין שטר [ולא כסף - עי' בגמ' גיטין כא:]. והרי מבואר ברמב"ם בכל מקום שקנין שטר היינו כתיבה בציווי הבעל ונתינת השטר לקונה, ולכן דין ציווי הבעל כבר נמנה ברשימת עשרה הדברים, שקנין ע"י כתב היינו קנין ע"י כתיבת (או הכתבת) הבעל.⁴¹

⁴⁰ אבל עי' בתורא"ש שם, שמשמע קצת שאין זה מצד שליחות, וצ"ע.

⁴¹ ולפי זה גם יש להציע הבנה חדשה בענין "מילי לא מימסרן לשליח". כל המפרשים הבינו שזה דין בשליחות דכל התורה כולה, ששליח שלא נמסר לו

ויש לעיין עוד למה הגמ' (גיטין כט.) והרמב"ם (זכיה ומתנה ד: י) נקטו דוקא שמתנה הרי הוא כגט ולא נקטו שטר מכר או שטרות בדרך כלל. ואף שלכאורה מתנה לאו דוקא, יתכן שיש מקום לחלק בין שטר מתנה לשטר מכר, ומתנה דוקא הרי הוא כגט. שיש להסביר את סברת הרמב"ם, שצריך ציווי הבעל בשאר שטרות, משום שהכתיבה הרי היא חלק ממעשה הקנין ולא רק הכשר בעלמא. [וכך משמע קצת מלשונו בכמה מקומות שהבאנו לעיל.] ולכאורה שאר ראשונים יאמרו שזה נכון בגט, שתלוי אך ורק בדעת הבעל, ואז הגשמת דעת הבעל בכתב פועלת איזה חלק מהקנין, אבל בשטרי ממון שבעינין בהם גם דעת הקונה אין שום משמעות לכתיבת המוכר לחוד, ועיקר הקנין בא רק בשעת מסירה, שנעשית ע"י שני הצדדים. ולפי זה, אולי י"ל שהרמב"ם מסכים לחילוק זה בעקרון, אלא שמדמה שטר מתנה לגט, שגם מתנה, אע"פ שבעיא דעת המקבל, נעשית בעיקר מכח הנותן, והמקבל אינו מחייב את עצמו כלל אלא רק מסכים לחלות של הנותן. ואז דוקא בגט ומתנה יש חשיבות לכתיבת השטר כחלק עקרוני ממעשה הקנין, ולכן בעינין בהם ציווי הבעל, ומדויק מאד לשון הסוגיא והרמב"ם. אבל מ"מ, לפי זה לא ניחא מה שדייקנו לעיל מלשון הרמב"ם בענין קנין שטר בכל מקום ומרשימת עשרה דברים שהם עיקר הגט, וצ"ע.

וגם קשה על עצם השיטה שבעינין ציווי הבעל בשאר שטרות מהגמ' גיטין (כו:), שאמרו שם במפורש שמודים כ"ע שאם מצא שטר באשפה וחתמו ונתנו לה כשר בשאר שטרות, דלא בעינין בהו כתיבה לשמה. וכך הקשו

חפצא אינו עושה שליח שני. אבל לפי הרמב"ם יש לומר שבכל התורה כולה שליח עושה שליח, ורק בכתיבת שטרות, שאין בה מינוי שליחות אלא שדברי הבעל מוגשמים בכתב ע"י הסופר, בעינין שיכתוב את הדברים ישיר מפי הבעל, שאין דברים נמסרים לשליח. ומדויק מאד בלשון הגמ' והרמב"ם, שמינוי שליחות נמסר הלאה והלאה, אבל "מילי" לא נמסרים לשליח. וניחא שהרמב"ם פסק דין "מילי לא מימסרן לשליח" רק כאן, בנוגע לכתיבת שטרות, ולא במקום אחר במשנה תורה. וע"ע ח"י הגר"ח הל' אישות (ג: יח).

ר' אלחנן (קובץ ביאורים גיטין סימן י) ואחרים על פירוש הנתיבות, ומכח זה דחו שיטתו. ואולי יש לתרץ שכוונת "שאר שטרות" כאן לשטרי ראייה דוקא, וכמו שיש מפרשים את החילוק בין גיטין ושאר שטרות בגמ' (כב:) כחילוק בין שטרי קנין ושטרי ראייה (ע"ש בתוס', רשב"א, ריטב"א ור"ן), וכדפירש הראב"ד (בהשגתו על הרי"ף) את החילוק בין גיטין ושאר שטרות בגמ' (פו:). [ולפי זה, שטרי מקח במש' (כו.) הם שטרי ראייה על המקח ולא שטרי קנין]. ואז אין סתירה מכאן לשיטת הרמב"ם, שהרי שיטתו אמורה רק בשטרי קנין, ובשטרי ראייה מודה הוא שהכל הולך אחר חתימת העדים. וצריך לדחוק שבגמ' נקטו ענין לשמה לחלק בין גיטין ושאר שטרות רק בתור חד מתרי טעמי, והיה אפשר להם לנקוט גם שגט בעי כתיבה ע"י הבעל. [וע"ע בס' ישועות ישראל לה"ר ישראל יהושע טרונק (סי' סח) ובס' פתחי חושן (בדיני קנינים פרק טו הערה ס), שנתנו עוד תירוצים לקושיא זו.] ודחוק, וצ"ע.